

Голѣмото и ползотворно дѣло на българското читалище въ пред-освободителната епоха се крепѣше отъ голѣми идеалисти и родолюбци, които служиха беззаветно, преданно и безкористно въ читалищата за просвѣтата на българския народъ. Ръководители на читалищата бѣха най-първитѣ и умни граждани, които съ своя моралъ и знание биваха винаги съ авторитетъ предъ населението и затова тѣ се радваха на всеобща почитъ и уважение.

„Читалищното движение привлече вниманието на всички добри българи; писатели и вестникари, църковни и обществени дейци, учени, търговци и еснафи даваха подкрепа на читалищата, насърдчаваха читалищнитѣ дейци, сами заставаха на чело на движението. Участието въ читалищнитѣ работи стана нѣщо свето, бѣше атестация за благородство, за граждански идеализъмъ, то придаваше на личността неуведаемъ ореолъ. Най-силнитѣ умове на епохата, най-честнитѣ характери залѣгаха за успѣха на читалищното дѣло, съ което се градѣше бждещето на нашия народъ.“¹⁾

Много основателно Маринъ Дриновъ, въ писмото си до българскитѣ читалища въ 1870 година, се обръща и отправя своитѣ бележки за изучаване и опознаване на нашия езикъ къмъ българскитѣ читалища, който той нарича срѣдоточие на най-просвѣтенитѣ и най-дейтелнитѣ за напредъка на народността ни български сили.

Читалищното движение, което бѣ обхванало всички български земи, отъ Тулча до Охридъ и отъ Свищовъ до Кукушъ, влѣ прѣсни струи отъ живителни сокове въ артериитѣ на народното ни тѣло и събуди за новъ животъ и най-заглѣхналитѣ кжтове на родината ни. Трѣбва да признаемъ и дебело да подчертаемъ, че народнитѣ читалища ще си останатъ най-радостната и най-плодоносната проява на току-що зараждащата се общественостъ, тѣ дълго време създаваха и ръководиха общественото мнение по села и градове. Тѣ израстнаха изъ недрата на народа ни и спомогнаха да се развиятъ умствени, морални и обществени добродетели въ нашия народъ. Отъ тѣхната поява до освобождението тѣ си останаха училища за възрастното поколѣние и същевременно разпространяваха ползотворнитѣ идеи за нашето народно освобождение. Тѣ спомогнаха твърде много за по-скорошното придобиване на нашата духовна и политическа свобода. Тѣ си оставатъ истински носители на духовна култура и крепители на народната просвѣта. Тѣ служиха като училище на възрастнитѣ съ уредбата на вечерни и недѣлни училища, кждето, съ сказки и беседи изъ областъта на науката, литературата и изкуството и съ издрѣжката на библиотеки и читални, се даваше на народа различно знание и познание. Въ тая епоха читалищата се явяваха единствени крепители и разпространители на българската книжнина и езикъ. По тѣхенъ примѣръ и на много мѣста по тѣхенъ починъ се появиха женскитѣ дружества. Читалищата спомогнаха да се повдигне култа къмъ народното, къмъ българското. Тѣ сгрупираха нашето гражданство подъ едно знаме за общъ интересъ — мѣстенъ или общенароденъ. Същевременно тѣ издигнаха националното съзнание на българина, вдѣхнаха му стремежъ къмъ свобода и така създадоха вълната, която помете духовното робство, а по-късно подготвиха народа за

¹⁾ Юр. Маринополски, Читалищата преди освобождението, стр. 433 на „Учил. прегледъ“ 1924 г.